

**О.В. Березін, д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і
торгівлі»**

**Л.М. Березіна, д.е.н., професор,
кафедра економіки підприємства
Полтавської державної аграрної академії**

ПРОЦЕСИ ВІДТВОРЕННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ

Умови розвитку сучасного суспільства зумовлюють об'єктивну необхідність відтворення природних ресурсів як вагової складової процесу відтворення, де аграрні підприємства не є винятком. За такого відтворення природні ресурси не виснажуються, а відновлюються, що забезпечує можливість аграрним підприємствам формувати стратегії власного розвитку на певну перспективу.

Відтворення природних ресурсів нами розглядається як відтворення природних умов економічного зростання (родючості ґрунтів, лісових ресурсів, рибних запасів тощо), збереження середовища існування людини.

Як обов'язкову складову процесу відтворення ми розглядаємо його натурально-речову частину у сфері відновлення продуктивних сил. Зауважимо, що при цьому першочергового значення набуває проблема забезпечення пропорційності – певних кількісних та якісних співвідношень між складовими виробничого циклу. Поновлення виробничого циклу потребує не просто трудових ресурсів, засобів виробництва, а їх відповідне співвідношення у конкретних кількісних та якісних пропорціях, що визначаються певними технологічними особливостями виробництва аграрними підприємствами сільськогосподарської продукції, сировини та готових до споживання продуктів харчування.

З позицій економічної теорії, відтворення виробничих відносин охоплює відносини власності на засоби виробництва, відносини класів, соціальних груп, трудових колективів і окремих працівників, організаційно-економічні зв'язки між суб'єктами ринку. На виробничі відносини впливають як державні органи через регулювання коштів, які призначені для соціального захисту громадян, а також стягнення податків, випуск в обіг грошової маси тощо, так і недержавні

інституціональні структури – товариства споживачів, асоціації виробників, інші структури.

За умов конкурентного середовища постійно відтворюється товарна форма виробництва аграрних підприємств через відповідні організаційно-економічні відносини. Водночас, на макроекономічному рівні постійно відновлюються відносини власності як соціально-економічні відносини виробництва певної економічної системи. Так, постійно відбувається відновлення способу поєднання працівника із засобами виробництва як їх власника, чи як найманого працівника. Умови ринку та пожвавлення конкуренції зумовлюють ситуацію, коли найманий працівник, витративши заробітну плату на себе і свою родину, знову мусить найматися до роботодавця. Останній же, реалізувавши продукцію, може як власник виробництва чи його представник, якому делеговані відповідні повноваження, наймати працівників для продовження виготовлення продукції. Принципи ринку передбачають, що найманий працівник дедалі більше стає власником результатів виробництва, розширюється його участь в управлінні підприємством. Таким чином, поступово зростає прошарок власників засобів виробництва, еволюціонують відносини власності, змінюються зміст і характер самої праці.

Нагадаємо, що споживання є кінцевою метою і рушійним мотивом та вихідним пунктом процесу відтворення виробництв, що повною мірою стосується і продукції аграрних підприємств. За умов розвитку конкуренції відтворення виробництва аграрних підприємств стає визначальним щодо обсягів, структури та якості суспільного продукту. Зростання потреб споживачів розглядаємо як рушійну силу розвитку та забезпечення ефективності виробництва аграрними підприємствами сільськогосподарської продукції, сировини та готових до споживання продуктів харчування. Зауважимо, що поява нових потреб, у свою чергу, зумовлюється розвитком виробництва.

Слід погодитися з думкою низки дослідників стосовно того, що виробництво є головним елементом у всьому відтворювальному циклі, оскільки саме у цій ланці відбувається створення певних продуктів, необхідних для відновлення фізичних та розумових здібностей людини.

Забезпечення зв'язку між виробництвом і споживанням сільськогосподарської продукції, сировини та готових до споживання продуктів харчування відбувається через їх розподіл та обмін. У контексті економічної теорії виокремимо наступні характерні риси, притаманні розподілу: по-перше, розподіл відбувається безпосередньо у виробництві як розподіл засобів виробництва і працівників за

окремими галузями та сферами; по-друге, розподіл є особливою стадією руху суспільного продукту, де визначаються частки різних соціальних верств та індивідуумів у цьому продукті. Принципи розподілу відповідають формам власності: той, хто панує у виробництві, домінує і у розподілі. У свою чергу, принципи розподілу впливають на виробництво.

Ми пам'ятаємо, що вироблений продукт може визначатися не лише у натурально-речовій формі, а й у вартісній, адже існує система грошових розрахунків з учасниками виробництва, власниками витрачених у процесі господарської діяльності ресурсів. Для сучасної економіки характерний багаторівневий процес розподілу, пов'язаний з перерозподілом продукту, що зумовлює складність визначення кінцевого власника виробленого продукту.

Як складова системи відтворення, розподіл забезпечує виробленою продукцією населення; суб'єкти галузей національної економіки теж отримують необхідні ресурси, виступаючи на ринку як колективні споживачі. Таким чином, в ефективно функціонуючій економічній системі відбувається розподіл як виробленого продукту, так і розподіл праці.

Обмін, як складова відтворювального процесу, здійснюється безпосередньо у виробництві як обмін діяльністю та здібностями між працівниками, пов'язаними між собою послідовним виконанням виробничих операцій і функцій, між виконавцями та розпорядниками. Крім того, обмін є стадією руху виробленого продукту, коли здійснюється обмін товарами та послугами на основі поділу праці. Через обмін учасник виробництва отримує належну йому за розподілом частку суспільного продукту.

Отже, обмін сприяє виробництву, чи гальмує його, прискорюючи чи сповільнюючи рух товарів та послуг на національному споживчому ринку.

Для поглиблення розуміння економічної сутності обміну як складової відтворювального процесу, варто узагальнити виконуваний ним функції: сприяє отриманню учасниками виробництва частки суспільного продукту, який виготовляється у процесі виробництва; є місцем здійснення передачі права власності на товари і послуги на основі поділу праці. Отже, на стадії обміну відбувається перетворення виробленого продукту на товар, просування товарної маси та послуг від виробника до споживача та формується зворотний потік грошової маси як оплати за товари та послуги.

Споживання є завершальною стадією руху суспільного продукту, у контексті економічної теорії на цій стадії відбувається реалізація

споживної вартості. Слід розрізняти два види споживання: колективне (виробниче) і особисте.

Колективне (виробниче) споживання характеризується використанням елементів засобів виробництва і персоналу для виготовлення продукту. Особисте споживання – це процес використання людиною товарів та послуг для задоволення нею тих чи інших власних потреб. Важливою суспільною функцією особистого споживання, поряд з відтворенням персоналу і народонаселення у цілому, є створення певних стимулів, формування ефективних мотиваційних механізмів для зростання і розвитку виробництва, у тому числі і господарської діяльності аграрних підприємств щодо постачання на споживчий ринок сільськогосподарської продукції, сировини та готових до споживання продуктів харчування.

Особисте споживання в економічній теорії розглядається як стадія руху суспільного продукту, яка забезпечує підґрунтя процесу відтворення.

Традиційно, залежно від результатів процесу відтворення, в економічній літературі виокремлюють просте та розширене відтворення.

Просте відтворення – це відтворення виробленого продукту у незмінних обсягах за умови відсутності кількісних та якісних перетворень у протіканні господарських процесів та незмінного рівня розвитку продуктивних сил.

Розширене відтворення характеризується тим, що у кожному наступному циклі обсяг виготовленого продукту збільшується.

Просте відтворення розглядається як складова частина і підґрунтя розширеного відтворення. Здійснення розширеного відтворення передбачає кількісне та якісне зростання обсягів виготовленого продукту, що обумовлене вищим рівнем розвитку продуктивних сил на засадах використання частини додаткового продукту для розвитку засобів виробництва, підвищення рівня підготовки персоналу, забезпечення високої якості життя членів суспільства.

Аграрні підприємства не стоять осторонь від таких процесів, їх роль постійно підвищується, адже вони є джерелом товарного забезпечення національного продовольчого ринку, формування продовольчої незалежності та продовольчої безпеки України.